

Áigi : 26. čakčamános 1990, dii. 1500 - 1900
 27. čakčamános 1990, dii. 0900 - 1545

Báiki : Samelandssenteret, Kárašjohka

Áirasat:

1. Olav M. Dikkanen	21. Mary Mikalsen Trollvik
2. Magnhild Mathisen	22. Nils Jernsletten
3. Inger K. Juuso	23. Aage Pedersen
4. Johan Jernsletten	24. Esther Fjellheim
5. Steinar Pedersen	25. Olav Andersen
6. Jon V. Aslaksen	26. Haldis Thommassen
7. Hans Guttorm	27. Inger-Ann Fosli
8. John Henrik Eira	28. Oddvin Storelv
9. Egil Olli	29. Ivar M. Simonsen
10. Ole H. Magga	30. Inger A. Johansen
11. Mathis M. Sara	31. Lennart Mikkelsen
12. Mikkel A. Gaup	32. Ante Eriksen
13. Alf E. Nystad	33. Ing-Lill Pavall
14. Josef Vedhugnes	34. Ella Holm Bull
15. Peder Mathisen	35. John Nordfjell
16. Svein H. Bårdsen	36. Jarle Jonassen
17. Ruth Rye Josefsen	37. Máret Guhttor
18. Mimmi Bæivi	38. Ingrid Wernberg
19. Eilif O. Larsen	39. Johan M. Sara
20. Lars Nilsen	

Máret Guhttor ii lean mielde nammačuorvumis, bođii dii. 15.15.

Virgelobit addojuvvojedje čuovvovaš áirasiidda:

Alf E. Nystad olles čoahkinbeaivái 27.09.90.
 Steinar Pedersen 27.09.90 dii. 14.30 gitta 14.45.
 Ivar Simonsen 27.09.90 dii. 14.30 čoahkkima lohppii
 John Nordfjell 27.09.90 dii. 15.00 čoahkkima lohppii
 Jarle Jonassen 27.09.90 dii. 15.00 čoahkkima lohppii

SÁMEDIGGI	SAMEDIGGE	SAEMIEDIGKIE	SAMETTINGET
	ČOAHKKINGIRJI	3/90	2 SIIDU

Áššelistu:

- ÁŠŠI 30/90 ČOAHKKIMA VUODEUDEAPMI
 - NAMMA CUORRVUN, COAVDIMAT / VÁRREÁIRASIID
 GOHČČUN
 - GOHČČUMA JA ÁŠŠELISTU DOHKKEHEAPMI
 - ODDA ÁŠŠIID DIEĐIHEAPMI
- ÁŠŠI 31/90 SÁMEDIGGERÁĐI DIEĐÁHUS DOAIMMAS BIRRA;
 OKTAN REFERÁHTAIGUIN
- ÁŠŠI 32/90 SÁMEDIKKI VÁLDOLÁVDEGOTTIID GASKABODDOSÁŠ BARGO-
 ORTNET
- ÁŠŠI 33/90 SUODJALUSA HUKSEMAT DAVVI-FOSENA GUOVLLUS
- ÁŠŠI 34/90 SÁMI OVDDIDANFOANDDA ODDA NUOLGGADUSEVITTOHUSAT
- ÁŠŠI 35/90 FYLKAGIELDDA DEARVVASVUODA- JA SOSIALABÁLVALUSAIID
 PLÁNA SÁMI ÁLBMOGA VARAS - GULASGUDDAN
- ÁŠŠI 36/90 SÁMI MÁNÁID- JA NUORAIIDPSYKIATRALAŠ
 GUOVLLUGUOVDDÁS
- ÁŠŠI 37/90 EVITTOHUS HUKSET ODDA SÁMESKUVLLA MÁLATVUOPMÁI -
 IESGUDET BÁTKEEVITTOHUSAIID GUORAHALLAN

Lassiáššit:

- ÁŠŠI 38/90 ATOMBÁVKALEMIID GEAHČČALEAMI BISSEHEAPMI

ÁŠŠI 30/90 ČOAHKKIMA RAHPAN

Čoahkkima rahpan čoahkkinjođihangotti Mimmi Bæivi bokte

a) Gohččuma dohkkeheapmi

Mearráduš: Gohččun 27.08. 1990 ovttajienalaččat dohkkehuvvon.

b) Áššelistu dohkkeheapmi

Mearráduš: Áššelistu mii čuovui gohččuma dohkkehuvvui ovttajienalaččat.

c) Ođđa áššiid dieđiheapmi

Čuovvovaš ođđa áššit dieđihuvvojedje:

- 1) John Nordfjell: Gáibáduš nuppástuhttit boazodoalolága § 5.
- 2) Ivar Simonsen: Sámiid dilli ja vuoigatvuođat vejolaš EFa siste.
- 3) Máret Guhttor: Čađamannan dáláš guolastusnjuolggadusaid sámi vuoigatvuođaid hárrái ja Sámedikki háldui bidjamis Deanučáhcedaga stivrema.
- 4) Josef Vedhugnes: Sámi vuoigatvuođalávdegotti bargu.
- 5) Inger A. Johansen: Átomabávkalan geahččaleamit davvin.
- 6) Ole Henrik Magga: Átomabávkalan geahččalemiid bisseheapmi.
- 7) Steinar Pedersen: Deanu čáhcedaga guolástanvuoigatvuođat. Gáhttet olles johkaleagi álbmoga guolástanvuoigatvuođaid.
- 8) John Nordfjell: Dearvasvuođa iskkadeapmi ja rávvagat váikkuhusain manná radioáktiivalaš nuoskkideami.
- 9) Lars Nilsen: Sámedikki dieđáhus doaimmas birra.
- 10) Nils Jernsletten: Sámiid ovddasteapmi internašuvdnalaš ságastallamiin.

Dahkkojuvvojedje čuovvovaš mearrádusat dieđihuvvon áššiin:

Ášši 1) Čoahkkijođihangoddi evttohi ollesčoahkkimii ahte ášši sáddejuvvo Sámediggeráđđái giehtadallamii.

Ovttajienalaččat dohkkehuvvon.

Ášši 2) Čoahkkijođihangoddi evttohi ollesčoahkkimii ahte ášši sáddejuvvo Sámediggeráđđái giehtadallamii.

Ovttajienalaččat dohkkehuvvon.

Ášši 3) Čoahkkijođihangoddi evttohi ollesčoahkkimii ahte ášši giehtadallo Sámediggeráđis.

Ovttajienalaččat mearriduvvon.

Ášši 4) Čoahkkijođihangoddi evttohi ollesčoahkkimii ahte ášši sáddejuvvo Sámediggeráđđái giehtadallamii.

Ovttajienalaččat mearriduvvon.

Ášši 5) Čoahkkinjođihangoddi evttohi ollesčoahkkimii ahte ášši biddjo Sámedikki ollesčoahkkima ovdii giehtadallama vuollái áššin 38/90.

Inger Anne Johansen ovddidii čuovvovaš evttohusa ahte biddjo golmmaolbmo lávdegoddi mii gárvvista cealkámuša diggái.

Jienastuvvui čoahkkinjođihangotti ja Inger Anne Johansen evttohusa gaska. Čoahkkinjođihangotti evttohus mearriduvvui 27 jiena 9 vuostá.

Ášši 6) Čoahkkinjođihangoddi evttohi ollesčoahkkimii ahte ášši biddjo Sámedikki ollesčoahkkima ovdii giehtadallamii áššin 38/90.

Ovttajienalaččat mearriduvvon.

Áššu 7) Čoahkkijođihangoddi evttohi ollesčoahkkimii ahte ášši giehtadallo Sámediggeráđis.

Ovttajienalaččat mearriduvvon.

Ášši 8) Čoahkkinjođihangoddi evttohii ahte ášši sáddejuvvo Sosiála ja dearvvasvuođa váldolávdegodđái árvoštallama vuollái ášši 35/90 oktavuodas - Fylkagieldda dearvvasvuođa ja sosiálabálvalusaid plána sámi álbmoga varas.

Ovttajienalaččat mearriduvvon.

Ášši 9) Čoahkkinjođihangoddi evttohii ahte ášši sáddejuvvo Sámediggeráđđái giehtadallama vuollái informašuvdna-plána barggu oktavuhtii.

Ovttajienalaččat mearriduvvon.

Ášši 10) Čoahkkinjođihangoddi evttohii ollesčoahkkimii ahte ášši sáddejuvvo Sámediggeráđđái giehtadallat dan.

Ovttajienalaččat mearriduvvon.

Ášši 31/90 SÁMEDIGGERÁĐI DIEĐÁHUS DOAIMMAS BIRRA OKTAN REFERAHTAÁSSIGUIN.

Sámedikki presideanta Ole Henrik Magga muitalii ráđi doaimmaid birra.

Ovdanbiddjui guokte čálalaš fuopmášumi Josef Vedhugnes bokte:

- a) Sámedikki hálldáhusa bargonávccat.
- b) fuopmášuhttin čuoggái sámi giellalágas sámedikki presideantta Ole Henrik Magga dieđáhusas.

Eilif O. Larsen ovddidii čálalaš fuopmášumi: Sámiid beroštumit guolastanreguleren oktavuodas.

Dát fuopmášumit leat arkiverejuvvon oktan čoahkkingirjjiin.

Mearrádut: Áššit váldo dieđáhussan.

ÁŠŠU 32/90 SÁMEDIKKI VÁLDOLÁVDEGOTTIID BARGO ORTNET

I ÁŠŠEBÁHPIRAT

- Organisašuvdnalávdegotti árvalus 10. miessemáno 1990 (gohčoduvvo dás árvalussan)
- Sámedikki čoahkkinortnet 29. miessemános 1990 (gohčoduvvo dás čoahkkinortnegiin)
- Bjørn Stordrange: Eavttuin soabahallančovdosiidda. Sturradikki láhkagiehtadallan. Universitetsforlaget. Oslo 1988.
- Sturradikki čoahkkinortnet. Ødasmahtton njukčamános 1987.

II EVTTOHUS

Organisašuvdna- ja vuođđudusáššiid váldolávdegoddi ovdanbukta čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Máret Guhtor bokte:

SÁMEDIKKI VÁLDOLÁVDEGOTTIID BARGOORTNET

Lávdegoddi árvala:

1. VÁLDOLÁVDEGOTTI BARGU

Váldolávdegottit sáhttet álgit bargat go uhccimus bealli áirásiin leat bohtan.

2. LÁVDEGOTTI JOĐIHEADDJI JA NUBBINJOĐIHEADDJI BARGGUT

Lávdegotti jođiheaddji dahje nubbinjođiheaddji go jođiheaddji lea eret gohčču lávdegotti čoahkkimiidda ja jođiha ráđđádallamiid. Jođiheaddjis lea ovddasvástáduš lávdegotti barggus nu ahte áššit ovdánit nugo lea dárbbaslaš ja ahte vejolaš áigemearit dollojit.

Jos lávdegottis leat ollu áššit maiguin oktanas bargá lea jođiheaddji bargu atnit fuola makkár ráiddus dat galget dahkkot gárvvisin.

Dasa lassin galgá jođiheaddji čállit journála mas oidnojit makkár áššebáhpirat leat bohtan dahje sáddijuvvon lávdegoddá, ja fuolahit ahte lávdegotti mearrádušat fievrriiduvvojit čoahkkingirjái (čg. 5.1 mielde).

3. ÁŠŠEJOĐIHEADDJI DOAIMMAT

3.1 Áššejođiheaddji välljen

Juohke áššái vällje váldolávdegoddi áššejođiheaddji. Välljen dahkko dábálaš eanetloguválggain ja váldolávdegotti jođiheaddji duppaljieta mearrida jos leat seamma ollu jienat.

3.2 Áššejođiheaddji barggut lávdegottis

Áššejođiheaddji galgá jođihit lávdegotti barggu ieš áššiin ja atnit fuola ahte lávdegotti árvalus divvojuvvo ja gárvvistuvvo (čg. 5.2. mielde).

Áššejođiheaddji galgá ovttas lávdegotti jođiheaddjin veardidit galgetgo eará váldolávdegottit addit cealkámuša ovdalgo árvalus ovdanbukto ollesčoahkkimii.

3.3 Áššejođiheaddji bargu ollesčoahkkimis

Áššejođiheaddji bidjá árvalusa Sámedikki ovdii.

4. ČÁLLI DOAIMMAT

Čoahkkinbeavdegirjji fievrrideami ja áššepáhpiriid váldolávdegodđái doaimmaha hálldáhus.

5. ČOAHKKINBEAVDEGIRJJIT JA ÁŠŠEBÁHPIRAT

5.1 Mearrádusčoahkkingirji

Mearrádusčoahkkingirjái fievrriduvvo dát:

- a) Váldolávdegotti čoahkkin áigi ja báiki
- b) Geat ledje bohtan ja heaiban
- c) Gohččuma dohkkeheapmi
- d) Áššelistu dohkkeheapmi
- e) Áššejođiheaddji válljen iešguđetge áššái
- f) Váldolávdegotti mearrádus:

juogo ná:

árvalus galgá biddjot Sámedikki ollesčoahkkima ovdii meannuduvvot

dahje ná:

árvalit ollesčoahkkimii ahte ášši sáddejuvvo sámedigge-
ráđđái ođđasit giehtadallat

Cealkámušaid sádden eará váldolávdegottiide háliidusa mielde,
galget fievrriduvvot čoahkkingirjái.

5.2 Árvalusáššebápir

Váldolávdegoddi gárvvista árvalusa áššis. Árvalus sáddejuvvo.
Sámediggái meannudeapmái.

Árvalusáššebápiris galgá sihke eanetlogu ja unnitlogu
evttohus bohtit ovdan.

Áššejođiheaddji bidjá váldolávdegotti árvalusa ollesčoahkkima ovdii. Unnitlohku galgá váldit iežas evttohus ovdan ollesčoahkkimis jos evttohus galgá loahpalaččat meannuduvvot. Buot eará evttohusat galget buktot čoahkkinjođihangodđái hálddáhusa čađa ovdal dii. 0900 dan beaivve go ášši galgá meannuduvvot Sámedikkis (§ 22 mielde, Čoahkkinortnet).

5.3 Váldolávdegottiid cealkámušáššepápirat

Ávžžuhusa mielde addá váldolávdegoddi cealkámuša áššiin mat meannuduvvojit eará váldolávdegottiin. Lávdegotti jođiheaddjis lea ovddasvástádus ahte cealkámuš šaddá dahkkot.

6. DOHKKÁLAŠVUOHTA

Bargoortnet lea dohkkehuvvon go Sámediggi lea dahkan das mearrádusa.

III JIENASTEAPMI

Váldolávdegotti árvalus dohkkehuvvui ovttajienalaččat.

ÁŠŠI 33/90 SUODJALUSA HUKSEMAT DAVVI-FOSENA GUOVLLUS

I ÁŠŠEBÁHPIRAT

- St.prp. plána guovllusohtešillju huksemat Suodjalusas Gaska-Norggas, beaiváduvvon 07.10.88
- NOU 1980:34 Suodjalusa báhčín- ja hárjehallanšilljut II (2G)
- Lasičielggadus, njukčamánnu 1985, Forstervoll-lávdegottis
- Báhčínšillju Davvi-Fosenis - Gielddaid oktasaš cealkámuš, 02.02.86
- Boazodoalloealáhus; váikkuhusat maid báhčín- ja hárjehallanšillju dagaha Davvi-Fosenis, H. Prestbakmo čielggadus, 13.10.82.
- Sámi kulttormuittut Davvi-Fosenis, ráporta UNIT/vitenkapsmuseet, ark.serie 1982:13
- Geir Haugen čálus 07.09.89 oktan mielddusin 05.09.1985
- Čálus gielddaid oktasaš bargolávdegottis, 03.07.90

Lassiáššebápirat:

- Čálus 06.08.90 advokatfirmmås Vislie, Ødegaard & Kolsrud, guoskkaha áššemeannudeami ja boáđusanalyisa (sáddij.ovdal)
- Professor dr.jur. Carsten Smith čielggadus sámiid beroštumis guolástanreguleren oktavuodas (sáddij.ovdal)
- Geir Haugen čálus 07.08.90.

II ÁRVALUS

Vuoigatvuođaid váldolávdegoddi buktá čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Nils Jernsletten bokte:

SUODJALUSA HUKSEMAT DAVVI-FOSENA GUOVLLUS

Lávdegoddi evttoha:

1. Álgu

Sámediggi áigu čájehit prinsihpalaš vuostehágu huksemiidda, rusttegiidda ja luondumeassumiidda mat leat hehttehussan sámi kultuvra- ja ealáhusdoaimmaide. Sámidikki ovddimuš bargu lea dalle láchčit doaimmaid nu ahte sámi kultuvra, ealáhusdoaimmat ja servvohateallin ožžot buoremus vejolaš eavttuid ain eallit ja ovdánit.

Sámediggi ádde bures buot oasálaččaid dán áššis, nu Suodjalusa go siviila álbmogage, doaivu čovdosa vuhtiiválddedettiin plánaid báhčín- ja hárjehallan doaimmaid álggaheamis Davvi-Fosenis, manná badjel 20 jagi ássemeannudemiin, plánemiin ja čielggademiin. Váttis ja garra ruossalas beroštumit áššis, sáhttet buktit stuorra váikkuhusaid buot seaguhuvvon oasálaččaide, ja leat dagahan ahte áššemeannudeapmi lea váldan nu guhkes áiggi. Ruossalas servvodatlaš dárbu, nugo dán áššis, dagaha váttisin gávdnat oktamielaláš čovdosa masa buot oasálaččat livččii duhtavaččat.

2 Boazodoallu

Suodjalusa huksen áigumušat Gaska-Norggas, Davvi-Fosenii, šaddet buot vejolašvuođain vahágiin sámi ealáhusdoaimmaide dan boazodoalu geažil mii lea Fosen boazodoalloguovllus. Váikko čađa áššemeannudeami ja plánema lea geahččaluvvon oktiibidjat siviila ealáhusdoaimmaid militeara doaimmaiguin, otná boazodoallovuogi ii dáidde vejolaš doalahit váikko buot dilálašvuođa njuolggadusat ja fuopmášumit šaddet váldot mielde. Hápmijuvvon plána guovllu mánggaláhkái geavaheamis ii sáhte čađahuvvot, almmá vahágiid čuožžileami. Boazodoallu ja militeara doaimmat álgo álggus leat guokte mat eaba soaba oktii. Goappašagat gáibideaba stuorra viidodagaid jus galgaba sáhttit juksat buoremus vejolašvuođa doaimmaideaskka čađahit.

Suodjalusdepartemeanta lea proposišuvnnaplánas guorrasan Fostervoll-lávdegotti čielggadussii ahte ii sáhte boahtit jurdagiiddage gárččidit áreálaviidodaga nu ahte soahtešillju ii manat menddo ollu geavahanárvvus Suodjalusas. Dákkáraš vuolgga dagaha veadjemeahttumin oktii bidjama, ja veadjemeahttumin ovttas bargat boazodoaluin. Eará guovlluin gos lea stuorra militeara doaimmat, ja gos lea maiddái boazodoallu, leat mii oaidnán man váttis lea oktii čatnat dán guokte doaimma.

Fosen boazodoalluguovlu lea viehka stuorra guovlu, muhto lea nu bieđggus guovlu boazodollui daid topográfalaš sivaidd geažil. Vuonat ja leagádagat mannet sisaguvlui guovllus, ja nannámis leat leagádagat ja čáhcedagat. Doares leagit doarrás oaiveleagádagain juhket eatnadágaid ja dahket váttisin johtit bohccuiguin gaskal iešguđet osiid.

Lea erenoamažit njeallje doalu mat guoskkahalloyuvvojit jus guvlui huksejuvvo soahtešillju. Lea dušše siskkit osiin Davvi-Fosenis gos lea oktavuohhta doaibmaguovlluid gaskka mii lea deatalaš oassedahkki davvi-oasi doaibmavuogis. Guovlu gaskal Finnvollheia - Storheia - Elgsjoheia ja Bjørkvassheia, mat leat badjelis go eará oasis geavahanguovllus, lea geassegoahtoneana gosa boazu iešalddis manná. Dáppe leat guoddinsajit ja dán guovllus dahkkojit geassebarggut earet eará miessemearkun. Dát geassegoahtoneana gosa Suodjalus háliida bidjat báhčín- hárhjehallan ja gahččanšillju C,D,E ja FA lea doaluid guovddáš Davvi-Fosenis.

Sihke dutkammat ja boazodoallit leat čájehan ahte oassi daid deataleamos geassegoahtoneatnamiin gos lea suoidne- ja jeaggeeatnamat báhčēt soahtešillju sisa. Dasa lassin lea váttis atnit ávkki daid goahtonsajiin olggobealde soahtešillju. Váikko Suodjalus lea lohppidan ahte matge doaimmat eai šatta doppe dalle go bohccot leat doppe čoahkis, dagahit militeara doaimmat liikkáge guhkkit áiggi vuollái buori eatnamiid loaktima. Jeagge eana lea hui rašši lossa bealtavuojánidda ja soahtemášiinnaidda. Ráhkaduvvon rusttegat ja geainnut vel lassin gárččidit lunddolaš goahtoneatnama geavaheami.

Boazodoalloguovllu hádjén Davvi-Fosenis dagaha dárbbaslašžan ahte sirdin- ja johttingeainnut leat ollu jos galgá sáhttit geavahit daid goahtoneatnamiid iešguđetge áiggi jagis. Guovllu soahtešillju huksen rusttegiinnis buktá váttisvuođaid dalle. Oassi B mii pláná mielde galgá leat gárnišuvdnabáhčínšillju IÖ IIIs gos lea doaibma olles jagi, dagaha njulgestaga dan ahte dálvegoahtoneana massojuvvo mii geavahuvvo doallet dálle. Muohtahivvodat lea okta siva mii dagaha ahte lea dárbbaslaš liige- ja eará vejolaš goahtoneatnamiidda.

Ii leat vejolaš earáhuhttit doaibmavuogi Davvi-Fosenis jos guovddašguovlu gáržžiduvvo. Geassegoahtoneana lea minimums-fáktor ja lea dat mii buktá hehttehusaid boazodollui. Jos meassumat dahkkojit dáid doaluid ražis sajiin, sáhtta šaddat veadjemeahttumin doalalit dohkálaš ja gánnahahtti boazodoalu. Boazodoallu Fosenis lea dakkár mas uhcán liikaduvvo, lea oanehaš johttimat gaskal iešguđetge osiid, mii dagaha ahte ii leat vejolaš gávdnat eará čovdosii mii goaská doallovuohkái guovllu siste.

Proposišuvdnačealkámuš addá dakkár áddejumi ahte boazodollui galget addot dákkáraš eallinvejolašvuođat ahte otná doaibma-
vuohki ja produkšuvdnaviidodagat galget sáhttit doalahuvvot.
Dakkár lohppádusa ii sáhte deavdit dainna árealageavahemiin
mii lea evttohuvvon. Jus ležžet dakkár vuordámušat, de lea
uhccán áddejupmi movt boazodoallu hárbjuvu.

Sámediggi háliida maid čujuhit dasa man buorre ealáhuslaš ja
sosiálalaš oktavuohka boazodoaluhárjeheaddjiin lea eará ealáhus-
doaimmaiguin ja álbmogiin gielddain birra soahtešillju. Iešguđet
lágan ávkásdallamat goahtoneatnama geavaheamis leat gaskán
buot unohisvuođaid eret gaskal ealáhus- ja álbmotjoavkkuid.

Dát lea vuostálágaid daid eará áddejumiid mat dávjá lea gaskal
ealáhusjoavkkuid davvelis, erenoamažit muhtun osiin Davvi-
Romssas ja Finnmárkkus. Jos Suodjalus háliida gáržžidit daid
deatalaš goahtoneatnamiid Davvi-Fosenis, de dát gáržžideamit
sáhttet mielddisbuktit riidduid ealáhus- ja álbmotjoavkkuid
gaskii. Dál lea deatalaš go leat ealáskuhttimiin etnihkkalaš ja
kultuvrálaš girjáivuođa hehttet buot mii caggá árvvusanu,
luohttevašvuođa ja áddejumi olmmoslaš oktavuohain.

Sámediggi lea ovdal garrasit deattuhan ahte váldoulbmil lea
sihkkarastit boazodollui viidodagaid ja vuoigatvuođaid. Buorre
produkšuvdna ja sisaboahthinvejolašvuohta gáibideaba ealáhusa
oazžut suodjalusa ja áddejumi daid vuoigatvuođaide maid haga sii
eai birge. Meassumat ja doaimmat iešguđet dáfus ođđa áiggis
leat buktán ollu hehttehusaid ealáhusa gánnáhahtti ovddideapmái.
Eará doaimmat mat leat gehčcon eambo servvodatávkkálažžan dahje
dárbbaslažžan, leat hehtten boazodoalu láchit doaimmaidis nu go
sii ieža livččii háliidan.

Dasa lassin go dat lea ealáhusdoaibma, lea boazodoallu ovtto
leamaš deatalaš kultuvrra manis geassi. Boazodoalus lea
guovddáš mearkkašupmi kultuvrra ovttasdoallin ahte jos dán
ealáhusa gáržuda de vahágahtá dat kulttorservodaga nu
gjelálaččat go iešdovddu hárrái. Dákkár mátta-sámi guovllus go
Fosenis, gos sámi kultuvra lea garraseabbot uhkkiduvvon go
davviguovlluin, boazodoalu gáržžideapmi dagaha sámikultuvrra- ja
ovdanbuktima vulosdeaddima. Sihkkarastit máterialistalaš vuođu
lea dat buoremus mainna sáhttit suodjalit kultuvrra. Danin leat
áreala dárbbasleaddji soahtešillju huksemat Davvi-Fosenis
uhkkidussan sámi kultuvrii viiddis áddejumis maid Sámediggi ii
sáhte dohkkehít.

3 Eará ealáhusat ja luonddunávddašeapmi

Sámediggi čujuha buot dán viđa gildii mat čađa buot jagiid leat ovttajienalaččat vuostálastán áigumušaid hukset guovllubáhčinsillju. Buot gielddain leat vuođđoealáhusat vuođđun ja sii doalahit ahte huksemat báhčinsilljuplána hárrái buktet stuorra váttisvuođaid heivehit ja mii goaská doaimmaide sihke eanadoalus vuovdebarggus ja meahcceealáhusas. Sámedikkis ii leat mihkkege vuođuid eahpidit daid veardádusaid ja daid oaiviliid maid gielddat leat ovdanbuktán. Sihke Fostervoll-lávdegotti čielggadus ja proposišuvnnaplána orruba uhccášeamen ja eabáge váldde gielddaid oainnu áššis duođalaččat árvoštalladettiin maid vahágiid huksemat sáhttet mielddisbuktit. Lea duođaid 155 dálu main lea guođodanvuoigatvuohta báhčinnšillju siste, ja nana 100 dálu mat geavahit guođohanvuoigatvuođaid odne.

Gaskal 800 ja 1000 šibiha guođohuvvojit guovllus, ja nana 6500 - 7000 sávzza atnet ávkki báhčinsilljuareálaid goahtumis. Suodjalusa hárjehallamat čakčat, dagahit ahte oasis dáin viidodagain eai šat sáhte geavahuvvot eanadoaludárbbuide. Lea duohta ahte guođohanvejolašvuođat olggobealde daid mat dál leat geavahusas gávdnojit, muhto soahtešillju doaimmat bohtet liikká guoskat guođohan geavaheami nuppástuhttimii.

Buoremus meahcci lea Furudal-guovllus, mii lea measta seamma go suodjalusa guovlu A. Hárjehallamat ja soahtedoaimmat dán guovllus gárčudit meahccebargoadoaimmaid. B ja E guovllu siste ferte doaimmaid heivehit, muhto maiddái vejolaš ollásit nuppástuhttit meahceguovlluid geavaheami. Jus vuođđoealáhusat galget sáhttit doalahit seamma sisaboađu mii dál lea, oktan daid dárbbáslaš heivehusain mat leat cavgiluvvon, lea proposišuvdnaplána uhccán váldán bajas dáid váttisvuođaid. Sámediggi maid ii sáhte oaidnit ahte luonddu vuođđu sámi servodaga viidásot ovddideapmái ja nannemii lea suokkardallon.

Luonddunávddašandoaimmat leat maid guovllu siste, ja daid mearkkašupmi lea stuoris sihke báikái ja guvlui. Soahtešillju siste leat maid bartat, jus eai ollu, muhto dan ráddjijuvvon guovllu siste leat ollu bartat ja daid eiggádat geavahit soahtešillju vuoinnastansadjin. Lea čielggas ahte guovllu-soahtešillju huksendoaimmat dagahit ahte guovlu massá vuoinnastansaji. Jus bivdu galgá heivehuvvot ja ráddjijuvvot čakčat hárjehallanáigodagas, goas justa lea bivdoáigi, mielddisbukta dat ahte bivdu garrasit heađušduvvo. Dán leat gielddat maid garrasit dáguhan cealkámušáinnis.

4 Kulttormuittut

Sámediggi čujuha ahte sámi kulttormuittut mat leat boarrasot go čuohte jagi iešalddis suodjaluvvojit kulttormuitolága bokte. Dán plánejuvvon soahtešillju siste lea gávdnon ollu sámiid dološmuittut. Dat guoská iešguđetlágan kulttormuittuid, ja oppalahkáii ii leat guovllus ollásit merkijuvvon buot. Danin gáibidit soahtešillju huksemat guovllu ođđasit merkema. Lea duođašduvvon ahte sámit leat ássan guovllus ollu čuohte jagiid, ja leat guođđán ollu kultuvralaš mearkkaid maid duođaštit assansajit ja eará dovdomearkkat.

Kulttormuittuin lea mearkkašupmi dovdduide ja kultuvralaš árvu maid manit áiggis lea deatalaš várjalit nugo dat livččii okta oassi máterialistalaš kulttorárbbis. Kulttormuittut leat oidnovaš ja lea konkreettalaš duođaštus sámiid historjálaš duogážiis ja šaddá dan láhkái čatnon dasa mii guoská sin identitehtii. Berre erenoamážit deattuhit ahte "Stornesvatnet" oktan biirasiinnis lea dakkáraš mearkkašupmi. Dát báiki sisttisdoallá báhčín- ja gáhččanšillju mas sáhtá leat stuorra billisteaddji váikkohus kulttomuittuid oktavuodas.

Kulttormuittuid oktavuodas ferte geahččat makkár stuorra mearkkašupmi lea ovttaskas dábálaš muittus. Lea danin sávahahtti várjalit sámi kulttormuittuid Davvi-Fosenis nu ahte dat eai liikahallo. Vuosttažettiin berrejit dahkkot vuđolaš guovllumearkumat mat sihke sihkarastet ja duođaštit kulttorhistorjálaš luottaidd etnografálaččat ja arkeologálaččat. Njuoska ja rašis eatnamis sáhttet mášiinnat ja gáhččanšillju álkidit gokčat dahje sihkut luottaidd main lea kulttorhistorjálaš árvu maid manit áigge berre várjalit. Čálalaš gáldut máttásámiid kulttorhistorjjás leat vátná, erenoamážit dološ áiggis, danin leage dain materiálistálaš gávdnomiin guovddáš vuoddu máttá-sámiid eallima ja dábiid ohppui ja áddejupmái.

5 Prinsihppalaš siiddut sámi álbmoga dilis

Lea čađa 1980 jagiid dáhpáhuvvon mearkkašahtti ovdáneapmi sámi álbmoga riektedilis Norggas. Sturradiggi mearridii 1987s sierra sámilága mii mielddisbuvttii Sámedikki, ja Sturradiggi lasihii 1988s ođđa mearrádusa vuodđoláhkii, § 110 a, mas lea seamma čálu go sámilága ulbmilnjuolggadusas. Viidásot lea ILOs dahkon mearrádus ođđa dárkkistuvvon konvenšuvnna hárrái (nr. 169) eamiálbmogiid birra mii gonagaslašresolušuvnnas 15. giessemánus dán jagi nannijuvvon Sturradikkis.

Buot dát dáhpáhusat, ovttas, leat addán áibbas ođđa rádjaeavttuid sámi gázaldagaiguin barggadettiin, sihke politihkkáláččat, vuoigatvuohtaláččat ja moralaláččat.

Dát ovdáneapmi lea huksejuvvon dan vuodđooainnus ahte sámit leat sierra álbmot mas lea iežas kultuvra mas lea sierralágan etnihkkálaš ja kultuvralaš dilli gaskal unnitálbmogiid Norggas. Dat mearrádusat mat leat dahkkojuvvon ja dohkkehuvvon, bidjet čielga gáibádusaid Norgga riikii sápmelaččaide guoskevaš áššiin. Mearrádusat addet čielga njuoggadusaid riikaeiseváldiid sámpolitihkkii.

Norgga riikka riektigeatnegasvuolta addá sámiide duođalaš vejolašvuođaid vai sáhttet sihkkarastit ja ovddidit kultuvrasat, čuvvot sihke Vuodđolága ja internašuvnnálaš albmotvuoigatvuođaid njuolggadusaid. Guovddáš vuoigatvuođagáldu dán oktavuođas lea mearrádus kulttorsuodjaleamis FNa konvenšuvnnas siviila ja politihkkálaš vuoigatvuođaid hárrái 1966s artihkkal 27. Dat mearrida earet eará ahte riikkat main leat etnihkkálaš unnitčearddat galget oažžut vuoigatvuođaid nannet sin iežaset kultuvrra. Norga lea dohkkehan dán FN-konvenšuvnna. Ii leat eahppáhusge ahte sámit Norggas eai leat dákkár unnitlogus maid artihkkal 27 guoskkahallá. Dát lea dohkkehuvvon Allarievttis. Iige leat eahppáhus datge ahte sámit eai livčče eamiálbmot Norggas nugo dát duohpat geavahuvvo internášuvdnalaš vuoigatvuođaid oktavuođas. ILO-konvenšuvdna 1989 addá lassin čielggadusa ja nannema dan riektisuodjalusas maid artihkkal 27 guoskkahallá. Njuolggadus Vuodđolága § 110 a berre áddejuvvot nu ahte dat bidjá seamma gáibádusaid go olmmošvuoigatvuohtage, mii oaivvilda ahte álbmótvuoigatlaš suodjalannjuoggadusat dán láhkái leat ožžon Vuodđolága fámu Norgga rievttis.

Sámivuoigatvuođalávdegotti barggus, ja viidásot sámilága politihkkálaš giehtadallamiin ja mearrádusain, bohtá čielgasit ovdan ahte kultuvrasuodjalus guoská maid dan materialistalaš kultuvravuođđodahkii. Dát sisttisdoallá ahte sámi álbmotjovkui galgá áddot dárbbaslaš ruđalaš ja rumašlaš eavttuid sáhttin dihtii sihkkarastit ja ovddidit kultuvrasat. Dat ii guoskka dušše idealistalaš kultuvrabuktima suodjalussii.

Boazodoallu lea erenoamáš kultuvralaš ealáhusvuohki, dan áddejumis ahte sámi etnihkkálaš gullevašvuohta addá doalluvuoigatvuođa, vuodđovuoigatvuođaid artihkkal 27s danin go kultuvrasuodjalus čatnojuvvo dás tradišuvdnalaš luondduriggo-dagaid geavaheapmái. Dán prinsihppalaš oainnu vuodul leat riikkaid eiseváldit geatnegáhtton johtui bidjat doaimmaid, dahje hehttet doaimmaid, dan meari go lea dárbbaslaš kultuvrra suodjaleapmái. Vuoitin dihtii jáhkkehahttinvuoda berrijit Norgga eiseváldit dahkat mearrádusaid mat vástidit sin našuvdnalaš ja internášuvdnalaš geatnegasvuhtii. Sámediggi háliida dás čujuhit professor dr.jur. Carsten Smith čielggadussii 9. b. suoidnemános 1990 mii čujuha makkár riektigeatnegasvuođat leat stáhtas go regulere sámi ealáhus beroštumiid.

Jus Suodjalus duohtan dahká daid plánaid guovllusohtešillju huksemis Davvi-Fosenii gártá dát rihkkun daid prinsihppalaš mearrádusaid mat leat mearriduvvon ja dohkkehuvvon, danin go dat sáhtta vaháguhttit dan stuorra mearkkašumi mii boazodoalus lea máttasámikultuvrii. Jos kultuvrra suodjaleapmi galgá leat eará go muitalus mii ii geatnegahte, berre diet politihká earáhuhttot ja doibmii biddjot iešguđetge sektuvrrain, váldit duohtan dan vuodđooainnu mii lea mearriduvvo galgá gustot.

6 Plánen, geavaheapmi ja geavahanárvu

Váikko lea geavahuvvon ollu áigi ja návccat čielggademiide ja iskkademiide gávnnašan dihtii siviilaálbmoga dárbbuid dainna oaiviliin vai sáhttit lámčit doaimmaid nu ahte ollusat ožžot ávkki guovllu geavaheamis, lea ain gažaldat maid ain ferte lagabuid guorahallat. Erenoamážit danin go huksenplánat geavahit nu guhkes áiggi go 20 jagi veahážit viiddedemiin.

Lagabuid guorahállan movt huksemat ja čađaheamit leat jurddašuvvon čovdot áiggi ja viidodaga dáfus, eai leat proposišuvdnaplánas čilgijuvvon lagabuid dušše ahte geahččaluvvo váldit vuhtii daid áššáiguoskeváččaid manná go huksenmearrádus lea dahkkon. Dát dagaha eahpesihkkarvuođa makkár váikkohusaid dán huksemis ja geavaheamis leat. Go gáibiduvvo ahte soahtešillju ii galgga dárkilít plánejuvvot ovdalgo Stuorradiggi lea čájehan makkár oaidnu das lea ieš huksemiidda, sáhttá leat váralaš jos mearrádus dahkko dákkár eahpesihkkar vuođun váikko lea gárvvistuvvon viiddis vuođđomáteriálat. Departemeantta oainnu mielde gáibiduvvo viiddis detaljalaš iskkadeamit/gulaskuddamat Suodjalusa bealis, eambo iskkademiid mii guoská siviila beroštumiide, lea áddemis nu ahte mieđihuvvo ášši ii leat doarvái vuđolaččat guorahallon.

Dáid huksemiid oktavuođas sáhttit geassit eará ovttalágan čáhcedagaid huksemiin ovdamearkka goas álo dárkilisplánat ráhkađuvvojit ovdalgo ášši boahotá Stuorradikki ovdii. Ahte dohkkehuvvo eará prinsihppa dán áššis, lea Sámedikkis váttis dán dohkkehít. Go dárkilisplánemat galget dohkkehuvvot manná Stuorradikki mearrádusa, háliida Sámediggi gáibidit ahte dahkko vuđolaš čielggadusat mas oidno mii dain lea boadus ja mii čuovvu ođa lágaid main lea dákkáraš mearrádus. Lea čielgasit čállon ahte báhčín- ja hárjehallanšilljuid oktavuođas galget dahkkot dákkár čielggadusat. Erenoamážit boazodoalohálddahussii leat dákkár čielggadusat stuorra ávkin, muhto maiddáii eará siviila beroštumiide mat guoskkahallojuvvot soahtešilljuhuksemiin.

Heivehallamiid ja rahčamiid čađa oazžun dihtii iešguđetlágan ávkkástallamiid guovllu geavaheamis, lea áiggigeavaheapmi biddjon 60 beaivvi jahkái. Sámediggi ii sáhte oaidnit ahte dáhkádus sáhttá guoskat boahhteáigái mii čatná hálldáhusvuoigatvuođa.

Čujuhettiin Allarievttidupmui Mardöla-áššis, ii leat oktage Stuorradiggi mii sáhtá čatnat boahtevaš Stuorradikki mearrideamis geavahanáiggi viiddideamis. Dasa lassin lea fágalaš Suodjalusa dáfus čuožžuhuvvon ahte soahtešillju ráddjijuvvon áigáičatnon geavaheapmi ii buvttedakkár geavahanvejolašvuođa masa gánnáhivččii dahkat dákkár stuorra háhkamiid.

Guorahalladettiin maid vahágiid dat buktá boazodollui dáhttu Sámediggi deattuhit ahte lea plánejuvvon barganáigi mii galgá bistit 10-20 jagi ovddosguvlui. Plánain ii leat gostige namuhuvvon man guhkes áiggi badjel rusttettoaimmat galget dahkkojuvvot, muhto mii lea sihkar lea ahte báhčinhárjehallamat eai leat čatnojuvvon daid 60 beaivái goas dát dáhpáhuvet.

Boazodollui lea seamma stuorrá dat vaháгат rusttettoaimmain go báhčín- ja hárjehallandoaimmainge.

7 Internášuvdnalaš ovdáneapmi

Internášuvdnalaš politihká ovdáneapmi daid manimus jagiid, lea dagahan ahte mii duođalaččat fertet earáhuhttit iehčamet oainnu militearapolitihkkalaš oktavuodas. Polititihkkálaš duohtavuohtha nuortin lea earáhuvvan áibbas ahte militearalaš ballu ii šat leat nu stuoris go ovdal jurddašuvvon. Dat politihkkálaš, ekonomálaš ja sosialalaš dilli nuortan lea earáhuvvan nu ahte dát stuorra militearalašveagat eai váldo atnui olgoriika-politihkkálaš áigumušain. Dát addá vuođu geahčadit lagabuid makkár dárbu huksemiidda ja rusttegiidda lea maid Suodjalus áigu Davvi-Fosen áššis dahkat.

Ii leat gullon ahte našuvdnalaččat hukset ođđa guovlluid militeara atnui, go internašuvdnalaččat bargojuvvo viššalit geahppidit rusttegiid ja soahtebalu. Návccat galggašedje biddjot álggahit bajášhuksijeaddji ságastallamiid gaskal militearajoavkkuid mat geahpidivččii dárbbu eanet rusttegiidda militearas ja Suodjalus. Sámediggi deattuha ahte dát árvvoštallamat eai leat dahkkon dan militeara vuostehágolaš-vuođain, dahje duššin dahkamiin dárbbu doallat nana ja ulbmálaš suodjalusa boahte áiggis.

8 Loahpalaččat

Manná oktiigessojuvvon árvvoštallamiid háliida Sámediggi vuostálastit militeara guovllusoahtešillju huksemiid Davvi-Fosenii.

Sámediggi deattuha ahte huksemat gáržžidit máttasámi ealáhus- ja kultuvra vuođu guovllus stuorrát. veaháži mielde dagaha dat veadjemeahttumin bargat boazodoaluin máttasámiide Fosen guovllus. Sámidikki árvvoštallamiid mielde oažžu boazodoallu nu heittot vejolašvuođaid ain doaimat ja oažžu uhcán gánnáhahti ovdáneami ahte guovllusoahtešillju huksemat vearrámusat sáhttet loaktit boazodoalu. Vearrámus lea dat ahte huksemat sáhttet mielddisbuktit boazodoalu nohkama. Sámediggi bidjá dás stuorra deattu ahte ieš Stuorradiggi ii nagot rádjat daid boahtteáiggi

plánaid dasa movt dat leat odne. Jos galgat doalahit minoritehttaid kultuvrra galgá Norga sáhttit váldit ovddasvástádusa doalahit kultuvra ealáhusvuođu. Oktavuohta gaskal boazodoalu ja sámi kultuvrra lea viehka nanus máttasámi guovlluin nu ahte boazodoalus lea stuorra mearkkašupmi jos máttasámiid kultuvra galgá sáhttit doalahuvvot. Doalahit ja ovdánahttit dán árbevirolaš boazodoalloealáhusa ja -kultuvrra lea okta dain eavttuin doalahit ja ovdánahttit sámi kultuvrra dán guovllus.

Máttasámi kultuvrras lea dál juo nu heajos dilli. Dát guoská erenoamážit ealáhusvuođui gos eai leat goahtonsajit boazodollui ja oasit guovllus leat billašuvvan radioaktiivalaš suonjárdemiin maŋná Tjernobyl lihkohisvuođa. Máttasámiid kultuvra sáhtta šaddat heajos dillái jos dain galgá rivvejuvot guovlu gosa sii leat huksen ja gos barget bures ovttas eará ealáhusain guovllus. Vejolašvuođat gávdnat eará vejolaš doaibma-guovllu dahje doaibmavuogi leat heajut.

Sámediggái lea deatalaš momeanta ahte iešguđetlágan ealáhuslaš heivehallamat ja kulttorvárianttat ovttas dahket sámi kultuvrra eatnatgeardasašvuođa. Dát mearkkaša ahte sámi kultuvra berre oazžut ovdánavejolašvuođaid, ii dušše ráđjejuvvon guovllu siste nugo Sis-Finnmárku, muhto buot eará sámi ássan guovlluin. Iešguđetlágan heivehallan doaimmat nugo riddosámi kultuvra, sámi eallinvuogit báikkiin ja sámi boazodoallo- ja gilikultuvra daid máttasámi guovlluin galget oazžut eavttuid eallit ja ovdánit. Dat garra dáruiduhttin politihkka 1880 rájes gitta 2. máilmmi-soahtái guoridii garrasit sámi kultuvrra ovdanbuktima ja vuoigatvuođaid olggobealde Sis-Finnmárkkku. Go dat ovddit assimileren politihká válđoáššis čuožai sámegillii ja kultuvrii, dagahit stáhta meassumat odne garra áitaga dan materialistalaš kultuvrra oassái.

Sámediggi bidjá deattu dan siviila álbmoga beroštumiide guovllus go das maid lea negatiivalaš oaidnu guovllubáhčínšillju huksemiidda. Lea oktasaš ja garra vuosteháku bahčínšillju-plánaide buot guoskevaš gielddain. Dán oktavuođas lea hirbmat deatalaš go boazodoalus odne lea buorre oktasašbargu eará geavaheaddji beroštumiiguin ja eaige leat makkárga oidnovaš riiddut nugo maid gávdnat eará sajiin gaskal boazodoalu ja birra.

Sámediggi lea sihkkar ahte lea vejolaš gávdnat čovdosiid dasa mii guoská oktasaš geavaheapmái guovllus mat doalahit boazodoalu beroštumiid ja eará siviila beroštumiid ovttas. Ja dat ain juo lea čielggas ahte dat buorre oktasašbargu gaskal daid iešguđetge siviilaberoštumiid sáhtta nohkat, juoidá mii maiddái čuohcá boazodollui.

Bággo-oastimiin daid dárbbaslaš vuoigatvuoðaid huksemiid oktavuoðas berre jearrat leago bággo-vuovdinlágas vuoigatvuohta gáibidit dan jos dat servvodatlaš ávki sáhtta leat stuorát go vahárat. Plánaid oktasaš vuostálastin guovllus, ja proposišuvnna vuosteháhku gielddaid gáibádusaide oazžut buhtadusa ealáhusfoanddas, addá maiddái Sámediggái vuoðu leat negatiivalaš plánáide. Bargoaddinvejolašvuoðat leat maiddái áibbas unni huksemiid oktavuoðas muđui juo nu guoros geafes ealáhusguovllus, lea lassin heittot plánaid duohtadahkamis. Suodjalus oazžu gokčat su eanamilitearalaš dárbbu oktavuhtii, soahtedoaimmaide ja dolaide ain čađa bággolotnumiin viidodagaid ja geavahit ain daid báhčin- ja hárjehallanfealttaid mat leat gávdomis odne.

Sámediggi háliida maid čujuhit plánen ja huksenlága njuolggadusaide boađusčielggadusaide stuorat huksemiid oktavuoðas mearriduvvon stáhtaráđis 27.07.90. Dáid mielde galgá ráhkaduvvot boađusiskkadeamit gos cuvgiuvvo makkár váikkusat dain leat lundui, luondduberoštumiide ja eará deatalaš servvodatdillái stuorát huksemiid oktavuoðas. Sámediggi čujuha ahte dákkár boađusčielggadusat eai leat dahkkon.

Sámediggi háliida maid geassit ovdan dan politihkkálaš ja militearalaš dili Eurohpas mii veaháži háliida geahpedit militeara liikadeami dárbbu dien lágáš go guovllusoahtešillju lei jurddašuvvon dalle go plánat álggos biddjo doibmii.

Sámediggi čujuha dasa mii bajábealde lea čállojuvvon, nášuvdnalaš ja internášuvdnalaš lágaide mat gusket sámiid vuoigatvuhtii dego álbmot - erenoamážit vuođđolága pgf 110 a 1988s, ON-konvešuvdnii siviila ja politihkkálaš vuoigatvuoðaide 1966s ja ILO-konvenšuvdnii nr. 169 álgoálbmot ja čierddat iešmearrideaddji riikkain 1989 artihkkal 14.- ja daid politihkkálaš sihkkarastimiidda mat daid manimus jagiid leat bohtán dahkandihtii viššalis barggu doalahit sámi kultuvrra ja dan vuođu vuostálastit guovllusoahtešillju huksemiid Davvi-Fosenis.

III JIENASTEAPMI

Váldolávdegotti árvalusa mearriduvvon ovttajienalaččat.

ÁŠŠI 34/90 SÁMI OVDDIDANFOANDDA NJUOLGGADUSAT

I ÁŠŠEPÁHPIRAT

- Čálus Gieldadepartemeanttas 08.12.89 - oktan áiddostuvvon árvalusain njuolggadusaide
- Láhka Sámedikki ja eará rievttidiliid birra (sámeláhka)
- Gaskadili ja gaskaáigásaš njuolggadusat mearriduvvon gon. res. bokte 28.07.89
- Árvalus doaibmaplánii 1990, 01.08.90
- Hálddáhusláhka, áiddostuvvon guovvamánus 1983
- Sámi ovddidanfoandda njuolggadusat (mat dál leat fámus)
- Sámediggeráđi evttohus njuolggadusaide Ealáhusaid, luonddu ja birrasa váldolávdegoddái

II ÁRVALUS

Ealáhusaid, luonddu ja birrasa váldolávdegoddi ovdanbukta čuovvovaš árvalusa Sámediggái:

I. SÁMI OVDDIDANFOANDDA NJUOLGGADUSAT

(Addon gonagl. resolušunnas golggotmánu 31. b. 1975, mañit rievdadusaiguin Gieldadepartemeantta mearrádusas dahkkon juovlamánu 23. b. 1980, ođđajagimánu 26. b. 1982, ođđajagimánu 19. b. 1984, njukčamánu 17. b. 1986 ja1990).

Lávdegoddi evttoha:

§ 1 - SÁMI OVDDIDANFOANDA

Sámi ovddidanfoanddas leat:

- a) ruđat mat juolluduvvojit stáhtabušehtas
- á) sisboadut beaivválaš doaimmain

§ 2 - ULBMIL

Storelv, Eira, Rye Josefsen ja Mathisen eanetlogu evttoha:

Ruđaid geavaheami ulbmil lea ovddidit doaimmaid main lea ekonomálaš, sosialalaš ja kultuvralaš árvu sámi ássanguvlui.

Larsen, Eriksen ja Sara unnitlogu evttohus:

Ruđaid geavaheami ulbmil lea ovddidit doaimmaid mat ekonomálaččat, sosialalaččat ja kultuvralaččat váikkuhit sámi ássanguovlluide.

§ 3 - DOAIBMAGUOVLLUT

Áirasiid Storelv, Eira, Rye Josefsen ja Mathisen eanetlogu evttohus:

3. praragráfa sihkkojuvvo ollisin

Larsen, Eriksen ja Sara unnitlogu evttohus:

Sámi ovddidanfoanddas leat čuovvovaš doaibmaguovllut:

1. Finnmárkku fylkkas: Guovdageainnu suohkan, Kárásjoga gielda, Fálesnuori gielda, Porsánggu gielda, Deanu gielda ja Unjargga gielda. Nuorevuotna ja Lákkovuotna Gángaviikka gielddas ja siskkit Lágesvuotna Sáltesavjjus - Beahkkirvuonas sisa vuotnaráigge Davvisiidda gielddas.
2. Romssa fylkkas: Siskkit Gáivuotna Nuorttašgeažis - Sisbeal-jogas ja vuotnaráigge sisa Gáivuona gielddas, Rungu ja Fossbakken Loabaga gielddas, ja Vadnjavári, Vuopmegeaži, Vuomi, Sáttiidvuomi, Láberjja ja Sáltejávrrri guovllut Skániha gielddas.
3. Nordlandda fylkkas: Evenáššmárkku guovlu ja Duorgga Evenášši gielddas, ja Rutnávuotna, Oarjevuotna ja Ájluovtta ja Ájládde guovllut Divttasvuona gielddas.

Foanda sáhtta maid doarjut doaimmaid olggobeal dáid guovlluid jus doaibma sakka váikkuha báikkálaš sámi álbmogii guovllus.

§ 4 - SÁMEDIGGI

Lávdegoddi evttoha:

Sámedikki välljen stivra jođiha Sámi ovddidanfoandda. Sámediggi lea ráđđeaddi ja dárkkásteaddji orgána.

Sámediggi geahččá bearrái ahte foandda doaimmat dávistit mearriduvvon mearrádusaide ja njuolggadusaide.

Sámediggi galgá guorahallat foandda oppalaš njuolggadusaid. Muđui Sámediggi sáhtta váldit ovdan buot áššiid mat guset foandda beaivválaš doaimmaide.

Sámediggi meannuda foandda jahkedieđáhusa ja bukta mearkkašumiid foandda doaimmaide jahkedieđáhusastis.

Sámediggi sáhtta oskildit doaimmaid, ovddasvástádusa ja váttdi geavahit ja hálddašit foandda ruđaid vuolit orgánii dahje hálldahussii.

Sámediggi sáhtta mearridit ahte válđi oskildit (deligeret) bajábeal namahuvvon lađđasa mielde biddjo stivrii.

Sámedikki jođiheaddji dahje son geasa válđđi addá, lea foandda lágalaš áirras go guoská juolludemiid hálđđašeapmái.

§ 5 - STIVRA

Lávdegoddi evttoha:

Stivra nammaduvvo gitta 4 jahkái.
Doaibmanáigi ii sáhte leat eanetgo Sámedikki válgaáigodat.

Stivra mearrida doarjjaáššiid foandda ruđain manná go hálđdahus lea buktán árvalusa.

Stivra sáhtta juohke áššái mearridit eavttuid.

Stivra sáhtta oskildit mearridanválđđi hálđdahusssii.

§ 6 - HÁLDDAHUS

Áirasiid Storelv, Eira, Rye Josefsen ja Mathisen eanetlogu evttohus:

Sámedikki hálđdahus jođiha foandda beaivválaš doaimmaid, gárve áššiid mat galget stivrra ovdii ja čađaha stivrra mearráđusaid.

Áššit mat gusket fondii biddjojít njuolga foanddastivrra ovdii.

Áirasiid Larsen, Eriksen ja Sara unnitlogu evttohus:

Sierra hálđdáhús jođiha foandda beaivválaš doaimmaid, gárve áššiid mat galget stivrra ovdii ja čađaha stivrra mearráđusaid.

Áššit mat gusket fondii biddjojít njuolga foanddastivrra ovdii.

§ 7 - VÁIKKUHANGASKAOAMIT

Lávdegoddi evttoha 7. pgr. vuosttas oassin:

Foandda ruđat sáhttet geavahuvvot doarjjan ja loatnan.

Áirasiid Storelv, Eira, Mathisen, Larsen ja Eriksen eanetlogu evttohus:

Foandda ruđat dábálaččat eai sáhte geavahuvvot doaimmaide mat ruhtaduvvojít sierra almmolaš bušeahhtapoasttain sámiid várás.

Áirras guoktá Rye Josefsen ja Sara unnitlogu evttohus 7. pgr.
nuppi oassin:

Foandda ruđat dábálaččat eai galgga geavahuvvot doaimmaide mat ruhtaduvvojit sierra almmolaš bušehtapoasttain. Boazodoaluealáhus galgá bohtit doarjjaortnegiid vuollái ovttadásis eanadoalo- ja guolastusealáhusain.

§ 8 - LOANAT JA DOARJAGAT

Lávdegoddi evttoha:

Loanat mat addojit berrejit bánttain sihkkarastot jus leš vejolaš, oktan persovdnalaš ovddasfástádusgáibádusain sutnje geas lea mearkkašahtti ekonomálaš beroštupmi doaimmas.

Loanat sáhttet leat oassemávssu haga gitta 5 jahkái. Muđui mearriduvvojit oassemávssu eavttut iešguhte áššis. Oassemávssu áigi ii galgga leat eanet go 10 jagi manná oassemávssohis áigodaga.

Loanat rentejuvvojit dan beaivvi rájes go máksujit dainna reanttuin Finansadepártemeanta ain mearrida. Jus doaibma bohtá ekonomálaš váttisvuođaide, de stivra sáhttá mearridit manidit reanttuid ja oassemávssuid máksima gitta 5 jahkái. Oassemáksima áigi guhkeđuvvo vástideaddji áiggiin. Reanttut biddjojit lassin váldogáibádussii ja máksojit oassin das.

Erenoamaš diliin sáhttá addit reantofriiddjávuođa gitta 5 jahkái.

Foanda sáhttá sihkkut oaččokeahtes gáibádusaid ja vuolidit gáibádusaid go dát dahkko oassin ákoarttas dahje sullasaš sohpon vealgeortnegiin.

Lohpiduvvon loatna ja doarjja adnojuvvo gahččan eret jus máksinbivdin ii leat bohtán 2 jagi siste mannágo doarjjamearrádus lea dahkkon. Jus doaibma ii leat bohtán johtui jagi siste manná lohpadusbeaivve ja eaige leat konkrehtalaš ja realistalaš plánat álggahit doaimma, de sáhttá doarjjalohpadusa geassit ruovttoluotta.

§ 9 - HÁLDDAHUSA FÁPMUDUSAT

Áirasiid Storelv, Eira, Mathisen, Larsen, Eriksen ja Sara eanetlogu evttohus:

Stivra sáhttá hálldahussii addit fápmudusa čuovvovaš mearrádusai dahkat:

1. Addit lobi dahje miehtat mañidit reantomáksima ja oassemáksima gitta 2 jahkái oktan vástideaddji guhkedemiin oassemáksináigái.
2. Guođđit dahje mieđihit guođđit bántavuoigatvuođa vuovdimis.
3. Ii gáibidit dáhkádusa foandda loanaide.
4. Dohkkehit nuppástusaid stivrra eavttuin juolludit doarjaga.
5. Mearridit eavttuid dáhkádussii, prioritehtii ja mo loatna galgá máksot ruovttoluotta.
6. Garvit prioritehta dahje miehtat garvit prioritehta loanaide buorrin.
7. Dohkkehit ođđa debitora lotnii ja ođđa doarjjavuostáiváldi doarjagii.
8. Čurvet foandda gáibádusa bántii dahje osiide bánttas bággoávkšuvnnas.
9. Konkursa-meannudemiin ja/dahje 3. geardde bággoávkšunnas sihkkut/guođđit doaibmaoktavuođa.
10. Dohkkehit ahte bánta dahje oasis bánttas vuvdojit njuolggá go lea oassin foandda gáibádusaid sisagáibideamis dahje gáibádusaide maid foanda lea dáhkidan, ja, jus dárbu, dohkkehit ođđa debitora njuolggavuovdima oktavuođas.
11. Čuovvolit ášši lágalaččat, dákko bokte eretcealkit doaimmas, gáibidit ruđaid ruovttoluotta, gáibidit bággoávkšuvnna/konkurssa go loanat ja doarjagat eai hálddašuva eavttuid mielde.
12. Sihkkut oaččokeahtes gáibádusaid ja vuoleđit foandda gáibádusaid go lea oassin ákoarttas dahje sullasaš lotnolas vealgeortnegis.
13. Máksit goluid sihkkarastit foandda olggosgoluid bántta gehččui (dáhkádusmáksu, el-rávdnji, viessoláigu j n a), dákko bokte dáhkidit goluid ovddas ákoartta dahje konkursa-meannudemiid oktavuođas.
14. Ollásit máksit lohpiduvvon doarjaga váikkovel árvobidjannvuođđu lea vuoliduvvon, nu guhkká go bajimuš máksomearri doarjagii ii leat rastiduvvon.
15. Ruovttoluotta geassit/fámohuhttit lohpadusaid jus eavttut lohpadussii leat sakka rievdan ja go ohcci ii leat gáibidan lohpadusa máksot 2 jagi siste lohpadusbeaivvis.

Áirras Rye Josefsen unnitlogu evttohus:

Stivra sáhtta addit hálldáhussii fápmudusa dahkat mearrádusaid erenoamaš áššiin ja ovddastit stivrra konkurššaid áigge, generalčoahkkanemiin j.d. Hálldáhusas lea fápmudus dahkat mearrádusaid garvit prioritehta, soahpat eará loatnaásahusain dinggas mii lea pántan ja lea pántijuvvon fondii, oassemáksin mañideami gitta guđa mánnui mii mielddisbukta seammalágan duvdileami loana mañasmáksináigái ja ákkorda mearrideapmái j.d.

§ 10 - VÁIDALUSVUOIGATVUOHTA JA ERET ČUOLDIN ČILGENGEATNEGAS-
VUOĐAS.

Lávdegoddi evttoha:

Mearrádusaide áššiin namahuvvon §§ 7 ja 8 gustot hálldahuslága njuolggadusat čilget enkilmearrádusaid.

Mearrádusaid áššiin namahuvvon §§ 7 ja 8 sáhtta váidalit Sámediggeráđđái (vrd. hálldahuslága kap. VI).

§ 11 - RUOVTTOLUOTTA MÁKSIN

Lávdegoddi evttoha:

Doarjaga ja loana sáhtta gáibidit ruovttoluotta máksot jus doarjjaáhta vuvdojuvvo dahje geavahuvvo eará adnui ovdal 5 jagi siste manágo doarjja lea addon.

Ruovttoluottamávssu gáibádusa sáhtta vuolidit gorrelaččat.

§ 12 - MÁKSIMAT

Lávdegotti evttohus:

Máksin-čujuhuhus sáddejuvvo njuolga Finansadepartementii.

EARÁ NJUOLGGADUSAT

§ 13 - JÁVOHISVUOĐA GEATNEGASVUOHTA

Lávdegotti evttohus:

Jávohisvuođa geatnegasvuohta hálldahuslága § 13 mielde gusto Sámedikki áirasiidda ja buohkaide geat barget dáid njuolggadusai mielde.

§ 14 - NUPPÁSTUSAT NJUOLGGADUSAIN

Lávdegotti evttohus:

Gieldadepartemeanta sáhtta addit aiddolaš mearrádusaid dáidda njuolggadusaide ja dahkat nuppástusaid mearrádusain.

§ 15 - FÁPMUIBIDJAN

Lávdegotti evttohus:

Dát njuolggadusat biddjojit fápmui ođđajagemánu 1. beaivve 1991.

Áirras Eilif O. Larsen ovddidii unnitlogu árvalusa áššis mii guoská páragráfaide 2, 3 ja 6.

Áirras Ruth Rye Josefsen ovddidii unnitlogu árvalusa áššis mii guoská 7. págráfa manimuš oassái ja págráfa 9.

Áirras Nils Viktor Aslaksen ovddidii čuovvovaš dii. 0900-evttohusa:

Ášši maniduvvo.

Ášši sáddijuvvo ráđđái earet eará veardidit olggosgoluid jus Sámediggi vällje sierra stivrra ja ahte välljijuvvo sierra hálddáhus fondii.

Jávohisvuođa geatnegasvuođa págráfa ferte maid divvut.

Jienastan ortnet:

Mearriduvvui jienastit John V. Aslaksen evttohusa badjel.

III JIENASTEAPMI

John V. Aslaksen evttohus mearrádussan mearreduvvui 22 jiena 14 jiena vuostá.

ÁŠŠI 35/90

FYLKKAGIELDDA DEARVVASVUODA- JA SOSIALABÁLVALUSAID PLÁNA SÁMI ÁLBMOGII - GULASKUDDAN

I ÁŠŠEBÁHPIRAT

1. Čáluš Finnmárkku fylkkagielddas, fylkkadearvvasvuođahoavddas 29.06.90, ávžžuhus addit gulaskuddancealkámuša fylkkagieldda dearvvasvuođa- ja sosialabálvalusaid plánii sámi álbmoga varas.
2. Fylkkagieldda dearvvasvuođa- ja sosialabálvalusaid plána sámi álbmogii geassemánnu 1990.
3. Reive 31.08.90 Guovdageainnu gielddas - Fylkkagieldda dearvvasvuođa- ja sosialabálvalusaid plána sámi álbmogii - gulaskuddancealkámuš
4. Reive 19.09.90 Sámi Eatnansearvvis - Fylkkagieldda dearvvasvuođa ja sociala plána sámi álbmoga varas - HS-ášši 91/90 - gulaskuddancealkámuš

II ÁRVALUS

Dearvvasvuođa- ja sosialaáššiid váldolávdegoddi buvttii čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššijođiheaddji Ester Fjellheim bokte:

Sámediggi oaidná positiivalažžan dan ahte dahkkojuvvo plána buoridit dearvvasvuođa- ja sosiála bálvalusaid sámi álbmogii. Nugo čujuhuvvo čielggadusas de lea čielgasit dárbu ovddidit ja buoridit sámiid dearvvasvuođa- ja sosiálabálvalusaid.

Giellamuvrrat ja kultuvralaš sierraláganvuohta čájehit ahte lea dárbu rahčat hukset dohkálaš dearvvasvuođa bálvalusa sámiide.

Sámediggi ohcala goittotge oppalaš veardideami dearvvasvuođa- ja sosialaplánain sámi álbmogii buot dásiin. Sámediggi háliida danin váidalit go Sosialadepartemeanta lea biehttan daid diđoštallamii maid e.e. Davvi Sámi Instituhtas leat dahkan, oažžut áshuvvot viidásit oktiibiddjon lávdegotti dárbbášlaš rápmaveavttuin ráhkadit dákkár ollislaš plána mii bajábealde lea namuhuvvon.

Orru leamen nu ahte Sosialadepartemeanta duvdila ovddasvástádusa dás Finnmárkku fylkkagildii. Dat hálddáhushlaš juohkkáseapmi gielddaid ja fylkagielddaid gaska mii goabbái gullá dearvvasvuođa- ja sosialabálvalusain mielddisbuktá danin stuorra váttisvuođaid go galgá geahččalit bidjat bajás ollislaš dearvvasvuođaplána mii lea huksijuvvon etnihkkálaš-kultuvralaš rápmaveavttuid vuođul.

Ráđđehus lea vuhtiiváldán iežas našuvdnalaš ovddasvástádusa sihkkarastit buoridit ja ovttadássašážžan dahkat dearvvasvuođabálvalusaid sámi álbmogii e.e. čađa daid stáhta doarjagiid fylkkagildii Finnmárkkus.

Sámediggi háliida deattuhit ahte dát dearvvasvuođa- ja sosialaplána mii dál lea rádje 2. linnjábálvalusaid hirkmadit.

Viidásot háliidit čujuhit - dego lassi sivvan dasa ahte fárggamusat berre ráhkaduvvot oppalaš dearvvasvuođaplána sámi álbmoga varas - ahte 1. linnjábálvalusat dahket vuođu buorre njuovžilis 2. linnjábálvalusaide, e.e. čađa daid neavvarutiinnaid mat dahkkojit.

Njuovžilis 1. linnjábálvalusat (mii gielddadearvvasvuođalága mielde lea gielddaid ovddasvástádus) leat eaktun buot dearvvasvuođa- ja sosialabálvalusaide.

Danin leage deatalaš ahte fylkkagielda Finnmárkkus oktan daid eará fylkkagielddaiguin gos sámit orrot leat mielde váikkuheamen ahte ollásit ja oppalaččat veardiduvvo daid dearvvasvuođabálvalusaid sámi álbmoga varas.

Sámediggi lea vuohán ahte Romssa fylkkagiella lea ođđa dearvvasvuođaplánastis čujuhan ahte "fylkkas lea veahka stuorra álbmotjoavku geain lea sámi ja suoma giella ja kultuvra duogáš".

Muhto pánas celko viidásot:

"Ii leat vuoddu vuolggahit sierra suokkárdallamiid Romssas sierra dearvvasvuođabálvalusaid hárrái dáid álbmotjoavkkuide. Go plánat sierra sámi dearvvasvuođabálvalusain leat dahkkon Finnmárrkus, berre álggahit vejolaš suokkárdallamiid sierra doaimmain Romssas maid".

Finnmárrku fylkkagiella lea dearvvasvuođa- ja sosia-
bálvalusaid doaibmaplánastis plánenáigodagas čujuhan "sierra bálvalusaid fáladat sámi álbmogii lea suorgi gos sii erenoamážit rahčēt", ja lea bidjan lávdegotti mas lea čuovvovaš bargu (mandat):

*"Ráhkadit oktiigesson plána mas leat dearvvasvuođa- ja sosia-
2. linnjá bálvalusaid ovdáneapmi sámi álbmogii. Plána ulbmil lea gávdnat fáladagaid sámegeielahálli olbmuid mii sáhtta buktit ovttalágan bohtosiid go maid fáladagat dárogeielahálli olbmuid. Lávdegoddi berre e.e. veardidit dán:*

- vejolaš ovttasbarganvuogit gielddaid dearvvasvuođa- ja sosialabálvalusaiguin
- fáladat sámegeielahálli olbmuid olggobealde Finnmárrku
- vejolaš ovttasbargu Lappileanan ja Norrbotteniin dearvvasvuođa- ja sosialabálvalusaiguin".

Sámediggi háliida maid čujuhit ahte lávdegottis lea smávva politihkkálaš ja geografalaš viidodat mii guoská dasa maid plána galgá dehkket.

Mii guoská ieš plánii háliida Sámediggi cealkit čuovvovaččat:

Sámediggi lea ovttaoaivilis lávdegottiin ahte ii dušše sámegeielat joavku geavahuvvo vuodđun. Oahpahuš ja máhttu trans-kultuvralaš jurddašeami oktavuodas galgá maid bohtit buorin dárogeielahálliide geain lea sámi kultuvralaš duogáš, maiddá buohciide geain lea suoma-etnihkkalaš duogáš. Dieđusge ferte olles álbmot, dieđusge dárogeielahálliit sisaváldinguovllus galget leat oassin mihttomearis.

Somahtalaš spesialistadoavtterguovddáža ja Mánáid- ja Nuoraid-psykiatralaš Poliklinihkka huksen Kárášjohkii lea buktán álggahan vejolašvuođa hukset sámi dearvvasvuođafáladagaid 2. linnjá dásis. Dáid ášahusaid huksemat leat addán vejolašvuođa ovdáneami viidásot fievrrideapmái dáid surggiiguin.

Plánain váilu goittotge buorre ja ollislaš geahčastat daid fáladagain mat leat dearvvasvuođa- ja sosialabálvalusain sámi guovlluin oktan geahčastagain man ollu lea bargit geain lea giella- ja kultuvraduogáš geat barget dáid ášahusain.

Dát dainna jurdagiin veardidit hukset "surggiid" ja birrasa transkultuvralaš/etnihkkalaš máhttu oktavuođas mii sáhtttá čatnot máhttogoovddáži mii kárte daid vejolašvuođaid mat dál juo leat. Go leat váilevaš olmoslaš návccat sámi dearvvasvuođaja sosialabálvalusain, lea seamma deatalaš jurddašit man ollu virggit galget biddjot guovddážiidda. Oahpu ja fágalaš oktavuoha galget leat dat movttiidahttin doaimmat daid desentraliserejon osiin ja stuorra ja viidasot oktavuođas seamma deatalaš hukset fágalaččat nana máhttogoovddáža. Iige dát leat uhccán váikkoheamen oazžut eambo diehtevaš fágalaš jurddašemi daid gáibádusaid birra mat berrejit leat vuođđun etnihkkalaš-sámi dearvvasvuođafálaldagaid ovdáneamis.

Fálaldagaid árvvoštallan

Oassi dáid sámi spesialistadoavttirbálvalusain mat lea juo huksijuvvon leat doaimman muhtun jagiid.

Sámediggi ohcala oppalaš geahčastaga daid geográfalaš juohkkásemiin daid buohcciid vuođul maid dát ásašusat leat bálvalan. Nugo lávdegoddi čujuha lea doaimmaid árvvoštallan dietalaš dađistaga nu ahte juksat mihttomeriid mat galget devdot ja mat livčče vuođđun viidasot bargui.

Fágalaš birrasa ovddideapmi

Sámediggi mearkkaša ahte lávdegoddi oaivvilda leat deatalaš čohkket návccaid birra ovttaskas ásašusaid fylkkas. Dát danin vai oazžut fágalaš birrasa mii nagoda doaimmat nu ahte bargojuvvo bisuhit máhttu mii lea ollijuvvon fylkkas.

Sámediggi doarju dán oainnu. Áiggis goas leat čavga ekonomálaš bušehtat ja váilevaš bargonávccat lea eanemus vuogas dán muttos hukset ovttaskas máhttogoovddážiid.

Geografalaččat stuorra gaskkaid ja váilevaš olmmošlaš bargonávccaid geažil berre maiddái - nugo dán rádjái - leat dáhttollaš veardidit makkár movttiidahttin doaimmat galget leat mat lea sihke vejolaččat ja doaivvohahtti earáge geográfalaš guovlluin go maid plána namuha.

Sámedikkis ii leat mihkkige erenoamážit mearkkašit daidda konkrehtalaš evttohusaide doaimmaide mat ovddiduvvojit pláanas. Goittotge lea deatalaš čujuhit ahte njuolggadusat mat gusket fylkkalaš guovllu juohkásemiide eai leat caggin sáddet olbmuid rastá fylkkarájiid e.e. alkoholanávddašeaddjiid divššu oktavuođas. Maiddái dat našuvdnalaš rájit berrejit veardiduvvot nu go plánalávdegoddi ja mándahta namuha.

Oahppu ja duškama oktavuođas lea dárbašlaš veardidit erenoamáš doaimmaid dearvvasvuođasuorggis dainna oaiiviliin ahte lea vejolaš sámegiela hálli dearvvasvuođa bargiin oazžut viidasot oahppu ja oahppu muđui alit dásis. Máhttogoovddáža huksen oktavuođas Kárašjohkii sáhtttá leat vejolaš čatnat skuvlema ja duškama birrasii. Sierra sámiid dearvvasvuođa oahpahas livčče stuorra mearkkašupmi vai juksat daid mihttomeriid mat leat hápmijuvvon čielggadusas.

Dás berrejuvvo maid čujuhit dan ovddasvástadussii mii lea dearvvasvuođaásahusain Dearvvasvuođaguollu 5s muđui. Guovllubuohecciviesus Romssas berre leat čielga ovddasvástadus dasa mii guoská láchčit doaimmaid nu ahte sámi dearvvasvuođa bargit ožžot oahppu spesialistadásis. Sáhtta namuhit ovda-mearkkadihtii gynegologi, ortobedi, pediatri, j.n.a. Universitehta Romssas ja eará skuvlaásahusat geain lea dearvvasvuođa suorgi lea maiddái čielga ovddasvástadus sámi álbmogii Norggas. Seammaláhkái berrejit duhkamaásahusat garvit saji ja sierra merket virggiid sami dearvvasvuođaduhtkamiidda.

Ovttadásis eará ásaahusain sámi guovlluin, nugo omd. skuvla-ásahusas, berre maiddái addit ekonomálaš rápmavevttuid oahppat sámegeiela daidda dearvvasvuođa bargiide geat eai máhte sámegeiela.

Ruhtadeapmi

Stáhta lea dovddastan čielga politihkkálaš ja ekonomálaš ovddasvástádusa sámi álbmogii mii guoská dearvvasvuođa fáraldagaide. Man johttilit oažžut daid doaimmaid ja virggiid maid planenlávdegoddi lea evttohan lea danin politihkkálaš prioriterengažáldat.

Sámediggi ávžžuha ahte fylkkagieldda- ja stáhta eiseváldit atnet fuola doarvái ruhtadeamis ja bidjet sierra váriid háhkamiidda ja doibmii sámi dearvvasvuođabálvalusaid oktavuodas ja eará ovdalgihtii gáhtten dearvvasvuođa doaimmaide sámiid varas buot dásiin.

Buođusin ovddit botnái prioritemiin ja oassái leat beroškeahhtá daid dárbbuin maid sierra sámi dearvvasvuođabálvalusat gáibidit, leat deatalaš bearrái geahččat ahte biddjojuvvojit ruđat dákkár huksemiidda.

Sámediggi ii sáhte rávvet Sámi Ovddidanfóandda rádjijuvvon váriid geavahit ruhttemiidda ja doaimmaide sámi dearvvasvuođabálvalusaid oktavuodas.

Loahpalaččat

Sámediggi lea duhtavaš dainna go Finnmárkku fylkkagielda lea dorjon álggahit huksemiid sámi dearvvasvuođabálvalusaid 2. linnjá dásis. Sámediggi lea oppalaččat ovttaoaivilis daid fágalas doaimmaid hárrái mat leat evttohuvvon plánaevttohusas daid mearkkašumiin mat leat bajábealde namuhuvvon. Mearkkašumit gusket erenoamážit daid dárbbuide oažžut ollislaš dearvvasvuođa- ja sosialaplána sámi álbmoga varas.

III JIENASTEAPMI

Váldolávdegotti árvalus mearriduvvon ovttajienalaččat.

ÁŠŠI 36/90 MÁNÁID JA NUORAIIDPSYKIATRIA GUOVLLUGUOVDDÁŠ -
GULASKUDDAN

I ÁŠŠEBÁHPIRAT

1. Reive 07.05.90, Mánáid- ja Nuoraidpsykiatralaš Poliklinihkas (BUP) Kárášjohka.
2. Čielggadus mii guoská mánáid- ja nuoraid Guovlluguovddáža Dearvvasvuođaguovllus oktan sisdoalulogahallamiin, kap. 2. Čoahkkáigeassu, kap. 3. Fálaldagat ja plánat guovlluoasis ja kap. 7 Stivrenjoavkku rávvagat ja bohtosat.
3. Mánngus cealkámušas Finnmárkku fylkkagiieldas, Fylkka-dearvvasvuođahoavdda bokte 27.04.1990.

II ÁRVALUS

Dearvvasvuođa- ja sosialaáššiid váldolávdegoddi ovddida čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Egil Olli bokte:

Sámediggi oaidná positiivalažžan ahte lea biddjon stivrenjoavku mii galgá čielggadit mánáid- ja nuoraid guovlluguovddáža huksemiid Davvi-Norggas. Čielggadus addá vuođu huksemiidda mat vuhtiiváldet daid dárbbuid mat leat mánáid- ja nuoraid-psykiatrias Dearvvasvuođaguovllu 5s ja ahte Sosialdepartemeanta lea nammadan dán lávdegoddá sierra áirasa mii galgá guorahallat sámi dearvvasvuođa bálvalusaid. Nugo čielggadus čájeha de eai leat sámi dearvvasvuođa- ja sosialabálvalusat doaibmat dohkka-laččat. Easka dan manimus áiggis orru leamen vejolaš oazžut čađa daid viidásot huksemiid sámi dearvvasvuođa fálaldagaiguin. Čađa ressurša- ja máhttuguovddáža ovdáneami gos váldo vuhtii sámegeiella, kultuvra ja servodateallin, oaidná Sámediggi ahte lea váldon guhkes lávki dohko guvlui gos čoavdá váttisvuođaid mánáid- ja nuoraidpsykiatria oktavuoašas.

Sámediggi doarju evttohusa cegget guovlluguovddáža dan málle mielde ahte guovddáš oassi lea Romssas oktan desentraliserejuvvon surggiin. Dihtomearálaš ja ulbmillaš rahčamiin sáhtá áiggi mielde oazžut sámi resurša- ja máhttuguovddáža oktan duŧkanbargguin ja klinihkkalaš doaimmaid nugo hápmijuvvon plánas ja mii lea čatnon juo huksijuvvon sámi mánáid- ja nuoraid-psykiatralaš Poliklinihkii Kárášjogas. Muhto nugo čielggadusas oidno de lea eaktun ahte dilálašvuođat lámččojit dasa nu ahte e.e. virggiid oazžumat leat čatnon sihke beaivválaš doibmii ja duŧkama oktavuhtii. Sámediggi háliida čujuhit dás ahte lea stuorra bargiid dárbu jus galgá jođihit guovttegielalaš ásahasaid.

Eanaš fágasurggiid siste sámi servodagas váilot sámegiela hálli bargit. Dát guoská maid psykiatria. Dán vuođul berre maid veardidit hukset sámi oahppoásahusa mii lea čatnon doibmii Kárášjogas, jos galgá sáhttit addit ávkkálaš oahppo vejolaš-vuođaid fágasuorggis.

Sámediggi mearkkaša ahte lea biddjon deaddu duŧkama beallái sámi resurša- ja máhttogoovddáža huksen oktavuodas. Duŧkan ja ovddidanbargu orru leamen hirbmat deatalaš jos galgá vejolažžan dahkat guovddáža viidásot ovdaneami ja sihkarastit vervet ođđa bargiid ja fágalas bissovašvuođa.

Sámediggi háliida deattuhit man deatalaš lea johttilit čoavdit daid prisihppalaš siidduid guovlluguovddáš áššis nu ahte realiseren bargu doaimma johtui bidjat sáhttá álggahuvvot.

Sámediggi oaivvilda ahte lea biddjon uhcán deaddu movt fálaldat sámi álbmogii mátta dearvvasvuođa guovllus lea organiserejuvvon.

Váikko giellamuvrrat eai oro leamen seamma stuorrá dán guovllus davvi guovllu ektui, orru leamen dáppege seamma dárbu hukset sámi dearvvasvuođa fálaldagaid. Iige mátta dearvvasvuođa guovllunge leat doarvái váldon vuhtii sámi giella ja servodat-eallin ii dan gáhtten iige dan dearvvasin dahkii dearvvasvuođa bálvalusainge. Dát lea dilli mii berre veardiduvvot viidásot barggus plánain hukset sámi resurša- ja máhttogoovddáža psykálaš dearvvasvuođa varas.

Sámediggi háliida muđui čujuhit ahte dan rádjái ii leat dahkon ollislaš čađa geahčadeapmi ja veardiduvvon dearvvasvuođa- ja sosiala bálvalusaid sámi álbmoga varas Norggas. Sámedikki oainnuid berre danin váldit dainna várremin mii lea dás.

III JIENASTEAPMI

Váldolávdegotti árvalus ovttajienalaččat mearriduvvon.

EVTTOHUS HUKSET OĐĐA SÁMESKUVLLA MÁLATVUOPMÁI - ÁRVVOŠTALLAT
EARÁ VEJOLAŠVUOĐAID GOSA CEGGET SÁMESKUVLLA

I ÁŠŠEBÁHPIRAT

1. Sámediggeráđi čeahkkingirji ášši S 145/90 - Evttohus hukset ođđa sámeskuvlla Málattuopmái - árvvoštallat eará vejolašvuođaid gosa cegget sámeskuvlla.
2. Reive 27.02.90, Oahpahusa- ja duŧkamadepartemeanttas - Ávžžuhus árvvoštallat ja buktit cealkámuša gosa vejolaš sámeskuvlla Romssas galgá ceggejuvvot.
3. Árvalus 01.08.90 Romssa ođđa sámeskuvlla lávdegottis oktan rehkenaston olggosgoluin Stáhta huksen- ja eiggátvuođadirektorahntas.
4. Cealkámušat:
 - Raisavuona gielddas 24.01.90
 - Omasvuona gielddas 26.04.90
 - Gáivuona gielddas 03.07.90 oktan mielddusiin
 - Romssa boazodoallo sámiid fylkkalágas 15.05.90
 - Gáivuona sámiid searvvis 15.02.90
 - Vánhemiin, oahpaheaddjiin ja internáhta bargiin guđet ledje čeahkkanan doallat čeahkkima sámeskuvllas 15.06.90
 - Loabat gielddas 13.09.90
 - Málattuomi gielddas 06.01.90
 - Bargiidbellodaga sámespolitihkkalaš lávdegottis Davvi-Romssas
 - Gárta badjel Romssa fylkka
 - Cealkámuš Ruonggu sámiid searvvis 25.09.90

II ÁRVALUS

Oahpahusa ja duŧkama váldolávdegoddi buvttii ovdan čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Áge Pedersen bokte:

EVTTOHUS HUKSET OĐĐA SÁMESKUVLLA MÁLATVUOPMÁI - ÁRVVOŠTALLAT
EARÁ VEJOLAŠVUOĐAID GOSA CEGGET SÁMESKUVLLA

Lávdegotti eanetlogu áirasiid Jernsletten, Gaup ja Pedersen evttohus:

1. Sámediggi oaidná sámeskuvlla huksemis Romsii leat stuorra mearkkašumi jos galgá addit sámi mánáide dohkkálaš oahppofálaldaga sámegillii. Sámeskuvla mii leamaš doaimmas guhkkit áiggi, lea šaddan deatalaš oassin oahppiid bajásšaddanberrasis ja lea čájehan leat hirbmat deatalaš jos galgá doalahit ja ovddidit sámiigiela ja kultuvrra.

Skuvla buktá lagáš sosiálalaš oktavuođa oahppiid ja oahpaheadjiid gaskii, juoidá mii lea deatalaš giela ohppui ja kultuvralaš bissovašvuhtii. Dat gielalaš mihtu árvoštallo leat guovddážis dákkár skuvllain. Dát mihtu berre ráhkadit vuodu viidásot hukset skuvllafálaldagaid ja berre leat stivrijeaddji báikki mearrideamis skuvlii.

Okta dain oaiviliin cegget sámeskuvlla lea justa addit sámegiela oahppofálaldaga sámegielat mánáide lagásbirrasis. Dán vuodul šattai Málattuomi giela válljejuvvot lunddolaš guovddážin sámeskuvlii.

Daid báikevejolašvuodain mat leat, čujuha Málattuomi giela leamen eanemus heivvolaš vejolašvuolta báikki hárrái sámeskuvlii Romssas.

Giela lea dákkár sajis mii orru leamen buoremusat heivvolaš juksan dihtii daid mihttomeriid ja oaiviliid mat ledje vuodđun skuvlla ceggemii. Málattuomi giela lea geografálaččat heivvolaš sámegielat mánáide guovllus. Oahppiid lohku čájeha leamen čađat lassáneamen.

Sámeskuvlla báikegažaldat lea juoidá maid Málattuomi gieldda eiseváldit fertetit suokkardallat.

2. Mii guoská sámegiela oahpahusa dárui gielddain Gáivuonas, Loabagis, Omasvuonas ja Romssas, ja vejolaš eará gielddain, oaidná Sámediggi leat lunddolaš ahte dát oahpahuš fállujuvvo juohke ovttaskas skuvllas.

Giellat gártet oažžut eambo olggosgoluid sierra skuvlaortega geažil jos mánat doivot eambo sámegiela oahpahusa. Muhtun giellat dain leat olggobealde dan guovllu gos lea sierra doaimmat giela ektui. Ornet mas leat gielalaš sierradoaimmat berre danin viiddiduvvot goaskat buot skuvllaid main lea sámegiela oahpahuš.

Lávdegotti unnitlogu evttohus áirasiid Johansen ja Mathisen bokte:

Go áššebáhpirat eai čájjet duođalaš oahppiid vuodu, doaivu Bargiid Bellodaga Sámedikki joavku buktit ovdan čuovvovaš evttohusa:

Ášši maniduvvo, ja berre čielggaduvvot oažžut guokte unnit oktavuođa sámeskuvlii Romssas; okta davás ja okta máttás.

Áirras Magnhild Mathisen ovddidii unnitlogu árvalusa áššis, seammás ovddiduvvui čuovvovaš dii. 0900 evttohus:

Sámediggi oidná gažaldaga gosa cegget skuvllaid j.d. leat áššit mat lunddolaččat eai berre giehtadallot ollesčoahkkimis.

Sámeskuvlla ceggen ášši Romsii sáddijuvvo danin ruovttoluotta ráðđái loahppamearrádussii.

Dan ođđa giehtadallamis berre čilgejuvvo leago dárbbášlaš dahje doaivvohahtti guokte sámiskuvlla Romssas, gos nubbi biddjo Davvi-Romsii. Oahppiid logu vuođđu berre leat guovddážis go dákkár vihkkemat dahkkojit.

Jienasteamis šattai Magnhild Mathisen árvalus ja dii. 0900 evttohus hilgojuvvo 24 jiena 14 jiena vuostá.

Magnhild Mathisen ovddidii čuovvovaš lasihusa čoahkkingirjái:

Bargiid Bellodaga Sámedikki joavku váidala go eanetlohku Sámedikkis ii čájehan dahttu čielggadit vejolašvuođaid guovtti joahkkáseapmái Romssa sámeskuvlla áššis, bidjat skuvlla sihke máttá ja davábeale gielddaide Romssas.

Bargiid Bellodaga sámedikki joavku áigu ángirit bargat oážžut vejolašvuođaid cegget eanet sámiskuvllaid Romssas. Dát guhkkit áiggi vuollái lea ávkin sámi jovkui álbmogis ja lea mielde nannemin sámi kultuvrra ja giela guovlluin.

Áirras Mary Mikalsen Trollvik ovddidii čuovvovaš dii. 0900 evttohusa:

Sámediggi oaidná man stuorra mearkkušupmi sámeskuvllas Romssas lea jos galgá addit sámi mánáide dohkálaš oahppofálaldaga sámegealas. Sámeskuvla fylkkas sáhtta šaddat deatálaš faktoriin dikšut oahppiid bajásšaddanbirrasa ja doalahit sámi giela ja kultuvrra.

Skuvla sáhtta buoridit sosialalaš gullelašvuođa oahppiid ja oahpaheaddjiid gaska, mii lea deatálaš giela oahppamii ja kultuvralaš bissovašvuhtii. Gielan mihttideapmi veardiduvvo leat guovddážis dákkár skuvllain. Dát mihtu berre geavahuvvo vuođđun viidásot huksemis skuvlafálaldagaid ja berre leat stivrijeaddji skuvlla báikki mearrideamis.

Go Romssa Boazosámiid Fylkkaláhka ražai sámeskuvlla áššiin ja go dat biddjui Haralvollen Leiraskuvlii lei dat mearkkašahtti bargu ja mii barggai vuhtiiváldit boazodoalosámiid gáibádusaid Máttá-Romssas ja davit Nordlánddas. Odne geavahit sámimánát skuvlla maidái Oarje-Finnmárkku rájis. Danin berrege skuvla ceggen gažaldat gehččojuvvo viidásot perspektiivvas.

Daidda viđa báikevejolašvuođain čájeha Olmmáivággi Gáivuona gielddas leamen dat eanemus heivvolaš báiki daidda vejolašvuođain hukset ođđa sámeskuvlla Romssas.

Olmáivággi lea áidna gilli Romssas mii lea nu stuoris (sullii 1000 ássi) gos vel lea ealli sámegiella ja kultuvra. Báiki lea geografalaččat oiddolaš daidda sámegiela hálli oahppiide ridduguovllus, Davvi-Romssas ja Oarje-Finnmárkkus. Oahppiid lohku šaddá vissa stuorát go dat leamaš Mátatvuomis.

Olmáivággis lea ealli sámegiella mii dagaha ahte oahppit maiddái astoáiggis sáhttet mannat olggos ja hállat sámegiela guovllu olbmuiguin ja dat mearkaša ollu sin gielalaš ovdáneapmái. Olmáivákki skuvllas leat juo valáštallanlatnja, feaskárat ja vuojadanhálla ja dat riggudivčče doaimmalašvuoda skuvllas. Čavčča -90 rájes addojuvvo sámegiela oahpahuš nuppi giela dásis Olmáivággi skuvllas ja eanaš 3. luohkká mánát leat dan válljen.

Mihttomearrin sámegielas vuođoskuvllas Gáivuonas lea veahkin nannet oažžut viidásot fágalaš birrasa oahpaheaddjiide maiddái sámescuovllas ja veahkehit nannet oažžut oahpaheaddjiid.

Gáivuona giella bargá doaimmalaččat huksen dihtii sámi kulttorguovddáža Olmáivággái, ja lea olles Davvi-Romssa guovlu doarjja addin dán prošeavttas. Dákkáraš guovddáš lea oaiuvilduvvon dikšut buot sámi mánáid ja váhnemiid beroštumiid, sihke fágalaččat, gielalaččat ja kultuvralaččat guovllus. Ovttasdahtton sámescuovlla ja kulttorguovddáš oidnojuvvo hirbmat deatalažžan oahpahušplánas. Kulttorguovddáža oktavuhtii lea jurddašuvvon hukset sámi mánáidgárdi.

Davvi-Romssa guovllus lea maid bargojuvvon sámegiela hárrái nu ahte Ráisavuona joatkkaskuvlii lea boahtan sámegiela oahppofálaldat. Ja viimmat lea Ráisavuona Joatkkaskuvlii boahtan vuođokursa formemis ja ivdnemis/duodji, ja leat guhkás ovdánan sámegiela oahppogirjjiin, mii lea huksejuvvon sámi riddokultuvrii.

Gáivuona giella gullá maiddái doaimmaortnega vuollái mii guoská Davvi-Romsii ja Finnmárkui. Livččii stuorra doarjagin sámescuovlii sáhttit fállat dákkáraš ovdamuniid sihkkarastit dohkálaš oahpaheaddjiid.

Dáid čuoggáid vuođul lea sámescuovlla ásaheapmi Olmáivággái Gáivuonas šaddamin vuoibmeguovddážin sámegillii ja kultuvrii oppa Romssa gielladas ja šaddá váldoáššálaš doarjjan bissehit dáruiduhttinproseassaid.

Jienastanortnet:

Jienasteamis šattai Mary Mikalsen Trollvik evttohus mearrádussan biddjon váldolávdegotti eanetlogu árvalusa čg. 1 vuostá.

III JIENASTEAPMI

Váldolávdegotti árvalus mearrádussan čg. 1 mearriduvvui 28 jiena 6 jiena vuostá mii áddojuvvui Mary Mikalsen Trollvik evttohussii.

Čg. 2 váldolávdegotti árvalusas mearriduvvui ovttajienalaččat.

ÁŠŠI 38/90 ÁTOMABÁVKALAN GEAHČČALEMIID BISSEHEAPMI

I OVDANBIDDJON EVTTOHUS

Ole Henrik Magga ovddidii Sámediggeráđi ovddas čuovvovaš dii. 0900-evttohusa:

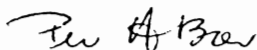
Dainna duogážin go Sovjelihtu pláne sirdit átomabávkalan geahččalemiidis Novaja Zelmjai, jorgala Sámediggi iežas Sovjetlihtu ja Amerihkka Ovttastahtton Stáhtaid beallái ja garrasit ávžžuha dakkaviđe bissehit buot átomabávkalan geahččalemiid sihke áimmus, eatnama álde ja vuolde. Sihke mii sámit ja eará eamiálbmotjoavkkut leat šaddan gillát garrasit sihke átomabávkalan geahččalemiid ja átomarusttegiid lihkohisvuodaidda geažil. Dainna ođđa oktasašbargovugiin gaskal stuorra válldiid berre leat vejolaš boahit johttilit ovttaoaivilii dán áššis.

Sámediggi deattuha makkár ovddasvástadus Norggas lea sámiide álgoálbmotčeardan ja Sámediggi bivdá danin Norgga ráđđehusa bargat doaimmalaččat USAin NATO čađa oažžun dihtii USA mielde bissehit átomabávkalan geahččalemiidis seammás go ráđđehus joatká barggus Sovjetlihtuin dainna áššiin.

II JIENASTEAPMI

Ole Henrik Magga evttohus mearrádussan ovttajienalaččat mearriduvvon.

Sámedikki hálldáhus 03.10.90

Per A. Bær